

Marina Fernežir, Žarka Vujić

Pilot-istraživanje o obrazovanosti vlasnika graditeljske baštine Hrvatskog zagorja o istražnim konzervatorsko-restauratorskim radovima

Marina Fernežir
HR – 10000 Zagreb, Ohridska 15
Žarka Vujić
Filozofski fakultet u Zagrebu
HR – 10000 Zagreb, I. Lučića 3

UDK: 72-057.772(497.522):7.025.3/4
Pregledni rad/Subject Review
Primljen/Received: 1. 4. 2020.

Ključne riječi: graditeljska baština, istraživanje vlasnika, zaštita spomenika, zidne slike, povijesna obojenja, Hrvatsko zagorje
Keywords: architectural heritage, owners research, monument protection, wall paintings, historical painted layers, Hrvatsko zagorje

U ovom prilogu predstavljeni su rezultati pilot-istraživanja o obrazovanosti vlasnika graditeljske baštine na području Hrvatskog zagorja u odnosu na informacijski sloj i važnost istražnih konzervatorsko-restauratorskih radova povijesnih obojenja i zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine. Pilot-istraživanje bilo je motivirano hipotezom koja će se provjeravati tijekom budućih istraživanja u sklopu izrade doktorske disertacije, a glasi ovako: vlasnici graditeljske baštine na području Hrvatskog zagorja nisu dovoljno obrazovani o istražnim konzervatorsko-restauratorskim radovima povijesnih obojenja i zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine. Slijedom toga, pilot-istraživanje je bilo usmjereno na odabrane vlasnike graditeljske baštine s područja Krapinsko-zagorske županije s kojima su provedeni intervjui. Iznjedrilo je brojna saznanja, kako o pozitivnim tako i negativnim iskustvima i ponašanjima. Ova potonja zahtijevaju će organiziranje različitih aktivnosti koje će pridonijeti njihovom otklanjanju te povećanju aktivnog znanja vlasnika graditeljske baštine o istražnim konzervatorsko-restauratorskim radovima. Svojom metodologijom i sažetim rezultatima istraživanje može poslužiti svim sudionicima u procesu zaštite i upravljanja graditeljskom baštinom, kako u spomenutoj regiji, tako i na području čitave Hrvatske. Uz to se prilog nastojalo obogatiti suvremenim komparativnim inozemnim iskustvima i projektima. Radovi na zaštiti, ali i prezentiranju svih elemenata graditeljske baštine u rukama vlasnika (uključujući i sakralnu baštinu Katoličke crkve), pa tako i povijesnih obojenja te zidnih slika, zahtijevaju i nakon potresa institucionalnu, društvenu i pojedinačnu podršku, jer jedino tako – proaktivno i u zajedništvu, dijeljenjem znanja i iskustava – možemo osigurati njihovo očuvanje.

UVOD

Ovo pilot-istraživanje nastalo je u okviru nastave na Poslijediplomskom studiju informacijskih i komunikacijskih znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu. No, kako se temelji i na praktičnom profesionalnom iskustvu konzervatora-restauratora, specijaliziranog za konzervaciju-restauraciju zidnih slika, s velikim brojem istražnih radova provedenih na povijesnim obojenjima i zidnim slikama graditeljske baštine, smatramo kako objavljeno u strukovnom časopisu može dati nov pogled na odnos konzervatora-restauratora i vlasnika graditeljske baštine, kao i na potrebu obrazovanja i osvješćivanja vlasnika o važnosti i načinu očuvanja ovog vida graditeljske baštine.

VAŽNOST ISTRAŽIVANJA VLASNIKA GRADITELJSKE BAŠTINE

Pristupi razumijevanju i komuniciranju baštine, koji su razvijeni u području muzeologije i upravljanja baštinom, stvorili su nove mogućnosti za još smislenije očuvanje, ali i pristup kulturnim dobrima i uživanje u njihovim vrijednostima.¹ Tim pristupima pripada i istraživanje vlasnika graditeljske baštine koje povezuje zaštitu spomenika i muzeologiju kao interdisciplinarnu znanost koja se posljednjih desetljeća bavi ne samo, kako je to pisao Ivo Maroević: *izučavanjem naslijeđenoga nematerijalnog i predmetnog svijeta koji nas okružuje te identifikiranjem njegove muzealnosti, sa svrhom zaštite kulturne i prirodne baštine, nego i interpretacijom i komuniciranjem njenih poruka bez vremenskih i prostornih ograničenja, a u funkciji dobrobiti određenog društva.*² Time se *preklapanje sfere muzejske djelatnosti i djelatnosti brige za kulturnu i prirodnu baštinu sve više širi...*³ *Upravo je muzeologija u Hrvatskoj afirmirala potrebu za ozbiljnim uzimanjem*

1 ATECA-AMESTOY, VICTORIA, 2015., 13. (preuzeto iz: BAKSHI H.; THORSBY, D., 2010.).

2 MAROEVIĆ, IVO, 1993., 100.

3 Isto, 101.

u obzir i istraživanja korisnika u objema sferama⁴, a kojima pripadaju i istražni konzervatorsko-restauratorski radovi graditeljske baštine. Kasniji doprinos dao je znanstveni projekt Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ) *Istraživanje korisnika baštine 2006.-2013.*

Podsjetimo, konzervatorsko-restauratorski⁵ istražni radovi graditeljske baštine jesu multidisciplinarni procesi gdje se na temelju povijesnih i arhivskih istraživanja, zatim analize i dokumentacije zatečenog stanja te terenskih, sondažnih istraživanja, nadopunjenih laboratorijskim i drugim analizama, utvrđuje povijesni građevinski razvoj i/ili faze oblikovanja unutrašnjosti i vanjštine zaštićenoga nepokretnog kulturnog dobra.

Svrha istražnih radova s elaboratom jest valorizacija svih utvrđenih građevinskih i oblikovnih faza te izrada prijedloga daljnjeg smjera konzervatorsko-restauratorskih radova koje konačno određuje nadležni Konzervatorski odjel Ministarstva kulture i medija RH/Gradski zavod za zaštitu spomenika, kulture i prirode. Konačni cilj mora biti stručna konzervacija-restauracija te daljnja zaštita, očuvanje i održavanje kulturnog dobra, kako bi se ostvarila određena uporabna namjena i njegovo funkcioniranje u određenoj zajednici.

Povijesna obojenja kao i zidne slike integralan su dio graditeljske baštine i često su najneposredniji dio spoznaje o prezentiranom izgledu kulturnog dobra. Na temelju istražnih radova povijesnih obojenja i zidnih slika odlučuje se i o načinu konzervacije i restauracije istih. Povijesna obojenja na graditeljskoj baštini definirana su kao:

- *jednolični naliči (obojenja), koji podrazumijevaju završnu obradu vanjskih i unutarnjih površina povijesnih građevina (obrtnički rad),*
- *polikromni dekorativni naliči (obrtnički rad s dekorativnom vrijednošću).*

Drugi segment su zidne slike s umjetničkom vrijednošću (figuralni, geometrijski ili dekorativni motivi).

- *Standardi istraživanja i dokumentacije graditeljske baštine obuhvaćaju četiri važna elementa:*
- *povijesna i arhivska istraživanja – prije radova in situ,*

4 Počelo se to događati krajem 90-ih godina 20. stoljeća kad se u okviru teorijske muzeologije i promišljanja o muzejskom predmetu kao znaku dala važnost onom koji dodjeljuje značenje – interpretatoru, odnosno korisniku. VUJIĆ, ŽARKA, 1999., 200-208. Kasniji doprinos dao je znanstveni projekt Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa (MZOŠ) *Istraživanje korisnika baštine 2006.-2013.*

5 *Povelja Burra* iz 1979. godine ICOMOS-a Australije, definira konzervaciju-restauraciju kao *sve procese brige o mjestu kako bi ono zadržalo svoju kulturnu vrijednost [...]*, a pod vrijednošću se podrazumijeva *estetska, znanstvena ili društvena vrijednost za prošle, sadašnje i buduće generacije*. Citirano prema: AUSTRALIA ICOMOS, *Povelja Burra*, 1999., članak 1, točke 1.2 i 1.4. U dokumentu *English Heritagea Principi konzervacije-restauracije, politike i smjernice za održivo upravljanje povijesnim okolišem* iz 2008. godine konzervacija-restauracija definirana je kao *proces upravljanja promjenom na značajnom mjestu u njenom okruženju na načine koji će najbolje održati vrijednosti njezine baštine, uz prepoznavanje mogućnosti za otkrivanje ili jačanje tih vrijednosti za sadašnje i buduće generacije*. Citirano prema: DRURY, PAUL; ANNA MCPHERSON, 90, 2008.

- *odnosno istraživanje povijesnog razvoja građevine, izradu kronoloških tablica gdje se povezuju periodi te različiti arhitektonski elementi, građevinske faze razvoja objekta,*
- *izradu fotodokumentacije zatečenog stanja prije početka radova (budući da većina zgrada nakon konzerviranja-restauriranja te ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja ima velike promjene te su fotografije važno svjedočanstvo prethodnog stanja)*
- *sondiranje, odnosno fizičko zađiranje s ciljem utvrđivanja stratigrafije bojenih/slikanih slojeva na zidnim, svodnim i stropnim površinama te na pročeljima ili mikrouzorkovanje poprečnih presjeka bojenih i žbukanih slojeva, koje obuhvaća izradu uzoraka i mikroskopiranje.*⁶

To su standardi koje je postavila i provodi struka. No, ona ne može djelovati izolirano od ostalih članova društva koji sudjeluju u društvenom procesu označavanja pojedine građevine kulturnim dobrom. U tom procesu spoznavanja, označavanja, zaštite i na kraju komuniciranja vrijednosti graditeljske kulturne baštine njeni vlasnici imaju iznimno značajnu ulogu. Napokon, oni su često i naručitelji istražnih i konzervatorsko-restauratorskih radova, a i njihovi su investitori. Da bi mogli proaktivno djelovati u odnosu na svoj posjed, potrebno ih je osvijestiti i obrazovati o važnosti optimalnih konzervatorsko-restauratorskih postupaka. Jednako tako potrebno ih je i upoznati, saznati njihova razmišljanja vezana uz zaštitu, održavanje i upravljanje njihovom graditeljskom baštinom.

Godine 2006. Sarah Hils i Derek Worthing⁷ proveli su znanstveno istraživanje o pristupima održavanja zaštićene graditeljske baštine od strane privatnih vlasnika u Ujedinjenom Kraljevstvu. Istraživanje je bilo dio većega istražnog programa graditeljske baštine nazvanog *Maintaining Value* koje je bilo organizirano od strane neprofitne organizacije *Maintain our Heritage*⁸. Provedeno je među privatnim vlasnicima koji posjeduju više od trećine zaštićene graditeljske baštine u Ujedinjenom Kraljevstvu⁹ u svrhu *utvrđivanja do koje mjere su vlasnici osviješteni i održavaju svoje građevine iz perspektive konzervacije-restauracije, koja naglašava maksimalno zadržavanja povijesnog materijala i potiče preventivno*

6 SOLBERG, KRISTIN, 2006., 10-12.

7 Dr. sc. Sarah Hils je profesorica geografije i upravljanja okolišem na Sveučilištu West of England Centre for Environment & Planning, Faculty of the Built Environment, u Bristolu, UK. Njezino područje interesa je održivi razvoj i njegova primjena u nizu okruženja, uključujući organizacije, javnu politiku i prostorni razvoj. Dr. sc. Derek Worthing je profesor na sveučilištu West of England, School of Land and Property Management Faculty of the Built Environment, Bristol, UK. Njegovo područje interesa je upravljanje graditeljskom baštinom.

8 Neprofitna organizacija iz Ujedinjenog Kraljevstva. *Skupina aktivista za očuvanje građevina, akademika i drugih koji su se prvi put okupili 1997. godine, nakon što su svi shvatili kako se očuvanje građevina u Velikoj Britaniji usredotočilo na spašavanje povijesnih zgrada prije propadanja, umjesto da ih spriječi od propadanja odgovarajućim i pravovremenim održavanjem* <https://www.maintainourheritage.co.uk/about/> (19. 9. 2021).

9 HILS, SARAH; WORTHING, DEREK, 2006., 203.

održavanje¹⁰ kao optimalnog konzervatorsko-restauratorskog zahvata. Održavanje je u istraživanju definirano kao sustavna aktivnost koja teži produljenju života građevnih elemenata i cijele zgrade kroz dnevne ili periodične aktivnosti, kao što su čišćenje, čišćenje žljebova, bojenje i manji popravci (npr. popravljavanje odvojenih krovnih crijepova) koji uključuju malo ili ništa fizičkog gubitka ili oštećenja strukture građevine i koji su usmjereni prema sprječavanju nepotrebnog propadanja.¹¹ U sklopu istraživanja korištene su kombinirane metode. Prvo je upotrijebljena metoda fokus-grupe kako bi se saznala glavna problematika i pitanja održavanja baštine. Prema dobivenim podacima pripremljen je upitnik koji je poslan uzorku od tisuću vlasnika. Budući da ne postoji objedinjena nacionalna baza podataka, uzorak je bio preuzet iz baze podataka čiji je vlasnik *Listed Property Owners Club*¹² (LPOC). Dodatnih šezdeset i šest upitnika poslano je vlasnicima čija su imena dobivena od lokalnih konzervatorskih odjela. Ključna pitanja koja su proizašla iz odgovora bila su detaljnije istražena putem telefonski obavljenih intervjua s dvadeset ispitanika. Istraživanjem je zaključeno da vlasnici, iako su bili svjesni svojih obaveza održavanja građevina pod zaštitom, nisu razmišljali o njima, niti su stavljali prioritet na održavanje iz kulturne, to jest konzervatorsko-restauratorske perspektive. Jedan od primarnih motiva zbog kojih su radili na održavanju građevina bila je činjenica kako je riječ o njihovom domu u kojem žive.

Prema rezultatima istraživanja koje donose Hils i Worthing vlasnici su općenito svjesni glavnih problema i oštećenja građevina, osnovno održavanje i popravci često su zanemareni. Jednako tako ističu dob, dohodak i ušteđevinu, spol i averziju od ometanja i nereda povezanih s građevinskim radovima kao ključne čimbenike koji mogu ograničiti održavanje i popravke.¹³ Littelwood i Munro,¹⁴ pak, navode kako su starost, tip i lokacija građevine također čimbenici koji utječu na vjerojatnost njezina popravka. Leather¹⁵ identificira nedostatak svijesti vlasnika o važnosti održavanja i popravaka i neadekvatne općenite strategije za vođenje i financiranje poslova kao ključne barijere provođenja održavanja zgrađevina u privatnom vlasništvu.

Četiri su glavne smjernice koje Hils i Worthing sugeriraju kako bi se poboljšalo upravljanje održavanja graditeljske baštine koja je pod zaštitom od strane privatnih vlasnika u Ujedinjenom Kraljevstvu:

1. Raditi na porastu svijesti vlasnika zaštićene graditeljske baštine o važnosti građevinske strukture kao kulturnog artefakta i učiniti jasnom nezamjenjivu ulogu preventivnog

održavanja pri očuvanju navedenog, kao i financijsku korist pri smanjivanju budućih troškova uslijed neodržavanja [...],

2. Za svaku zgradu jasno naznačiti što je čini kulturno značajnom kako bi vlasnici i tijela sa zakonskim ovlastima mogle donijeti bolje informirane odluke o zaštiti¹⁶,
3. Regulirati zakon prema kojem bi porezne olakšice bile omogućene i za održavanje, ne samo za popravke zgrada,
4. Zamijeniti djelomične savjete i upute koje se nalaze dostupne na više izvora jednim sveobuhvatnim i lako pristupačnim izvorom informacija i tehničke potpore. Ako se napravi adekvatan sustav savjetovanja, tehničke potpore i fiskalne inicijative, tada bi moglo biti primjereno i postrožiti zakonske obveze vlasnika provođenja preventivnog održavanja, kroz zakonsku obavezu.¹⁷

U sklopu konferencije *Architectural Paint Research in Building Conservation*, održane u Nacionalnom Muzeju u Kopenhagenu 2005. godine, koja je rezultirala knjigom, dio tematike obrađivao je istraživanje vlasnika/korisnika graditeljske baštine. Iznesena su mišljenja koje bi karakteristike potencijalno „dobar klijent“, odnosno vlasnik/korisnik graditeljske baštine, trebao imati te koje su obrazovne metode, problemi prezentacije i mogućnosti nadogradnje postojećeg znanja o istražnim radovima.

Prema Smithu i Cricku, konzervatorima-restauratorima za graditeljsko/arhitektonsko istraživanje boje u tvrtki *Crick Smith Conservation Limited*, dan je popis koja znanja i karakteristike definiraju „dobrog klijenta“. U njemu se navodi kako je za mnoge klijente, to jest vlasnike graditeljske baštine graditeljsko/arhitektonsko istraživanje boje, relativno nova disciplina. Što je više shvaćena i promovirana njena vrijednost, ona raste i to kao metoda istraživanja u konzervatorsko-restauratorskim projektima. Time biva uključena u projekt kao dio projektnih specifikacija. Sami klijenti često su zabrinuti jer ne znaju što se točno očekuje provođenjem istraživanja te koliko će ih to stajati. „Dobar klijent“, prema ovim praktičarima, može sljedeće:

1. Razumjeti razliku između arhitektonskog istraživanja boje i laboratorijskih analiza boje [...] Istraživanja često traže nadležni organi ili mogu biti dio klauzule u dokumentaciji za dobivanje sufinanciranja [...] Ukoliko su tražene laboratorijske analize, treba definirati njihove točne razloge i svrhovitost provedbe[...] Klijenti trebaju relevantna istraživanja koja su usmjerena pribavljanju dostupnih informacija u formatu koji im olakšava donošenje odluka.¹⁸
2. Ocijeni kvalitetno provedeno istraživanje u odnosu na uložena sredstva.
3. Uvidjeti da su laboratorijske analize samo dio metoda, odnosno alata kojim se istraživač služi za prikupljanje

¹⁰ Isto, 203.

¹¹ Isto, 203.

¹² Društvo vlasnika čiji su objekti pod zaštitom.

¹³ HILS SARAH; WORTHING, DEREK, 2006., 205. Citirano prema: Littlewood, A.; Munro, M., 1996., 503–525.

¹⁴ Isto, 205. Citirano prema: Leather, P.; Younge, S., 1998.

¹⁵ Isto, 205.

¹⁶ Isto, 205.

¹⁷ Isto, 211–212.

¹⁸ CRICK, NEILIAN; SMITH, MICHAEL, 2006., 133.

podataka.¹⁹

4. *Shvatiti da istraživač ne može raditi učinkovito ako je izoliran od projektnog tima bez dodatnih informacija ili podataka. Istraživač mora biti uključen, informiran i saslušan.*
5. *[...] Očekivati da putem istražnih radova kvalitetnije razumije projekt.*
6. *Razumijeti kako istraživanja trebaju biti provedena prije provedbe glavnog projekta.*
7. *Prepoznati da su dekorativni oslici i naliči koji su preostali na građevini od jednake važnosti kao i drugi aspekti građevine, odnosno da su i oni izvor povijesnih informacija;*
8. *Znati da istraživanje može biti upotrijebljeno za oblikovanje konzervatorsko-restauratorskog plana, za razumijevanje povijesne važnosti boja koje su ostale sačuvane, elementa stolarije, žbuke na svodu i zidovima, trenutačni raspored i format interijera te procijeni da će te informacije reducirati rizik od donošenja loših odluka.*
9. *Raspravljati ciljeve projekta s istraživačem, cijeneći njegov profesionalizam*
10. *Razumjeti da će istraživač samostalno napraviti izvještaj [...].*
11. *Imati dovoljno povjerenja u istraživača i njegovo razumijevanje ciljeva projekta*
12. *Razumjeti da mora postojati razumljiv vremenski period za provedbu projekta.*
13. *Prihvatiti odgovornost za jasno zadavanje ciljeva projekta i time potvrditi da istražni radovi mogu pomoći pri realizaciji tih ciljeva.*
14. *Neće pokušati rezati troškove nepotrebnim ograničavanjem istraživanja.*
15. *Neće točno specificirati broj i pozicije uzoraka [...].*
16. *Dat će smjernice istraživaču kod pripreme prijedloga i troškovnika za provedbu vjerodostojnoga istražnog projekta.²⁰*

PILOT-ISTRAŽIVANJE: HIPOTEZA, UZORAK, KONTEKST TE METODOLOGIJA

Naše pilot-istraživanje bilo je motivirano hipotezom koja će se provjeravati tijekom budućih istraživanja u sklopu izrade doktorske disertacije i glasi ovako: vlasnici graditeljske baštine na području Hrvatskog zagorja nisu dovoljno obrazovani o istražnim konzervatorsko-restauratorskim radovima povijesnih obojenja i zidnih slika koje su integralni dio graditeljske baštine. Slijedom toga, pilot-istraživanje bilo je usmjereno na odabrane vlasnike graditeljske baštine s područja Krapinsko-zagorske županije. Vlasnici mogu biti privatni ili javni. Prema načinu i dugotrajnosti stjecanja vlasništva ili korištenja kulturnog dobra sudionici pilot-istraživanja obuhvaćali su sljedeće kategorije:²¹

- a. „Autohtone“ privatne vlasnike, koji su u posjedu graditeljske baštine putem nasljeđa, obično duži niz godina ili generacija
- b. vlasnike koji su u posjedu graditeljske baštine koju su kupili
- c. župnike, koji su upravitelji graditeljske baštine čiji je vlasnik Crkva.²²

Za kvalitetno razumijevanje vlasnika potrebno je poznavati graditeljsku baštinu na koju se istraživanje odnosi, stanje njezine očuvanosti te namjenu kulturnog dobra. Stoga ovdje dajemo pregled i analizu samo jednog segmenta graditeljske baštine, a koji se odnosi na dvorce i kurije. Uz dvorce i kurije, graditeljsku baštinu Krapinsko-zagorske županije čini i bogata sakralna te ostala profana graditeljska baština.

Graditeljska profana baština (bez obzira je li zaštićena kao nepokretno kulturno dobro ili nije) na području Krapinsko-zagorske županije u razmjerno je lošem stanju.

Zagorski dvorci i plemićke kurije, kao najprepoznatljiviji i najvrjedniji fenomen koji svojom brojnošću i gustoćom karakterizira područje županije, u izrazito su lošem stanju, mahom zapušteni, dobrim dijelom napušteni i bez namjene ili s neadekvatnom namjenom te prepušteni ubrzanom propadanju.

Ukupno ima trideset i četiri dvorca i kurije upisanih u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske kao trajno zaštićeno kulturno dobro. Od dvadeset i sedam dvoraca, koliko ih je ukupno zaštićeno kao kulturno dobro na području Krapinsko-zagorske županije, sedam ih je bez namjene (Novi Dvori Klanječki, Borkovec, Oroslavje Donje, Poznanovec, Mali Tabor, Velika Horvatska i Zajezda), osamnaest ih je u funkciji, od čega samo pet ima muzejsku ili srodnu namjenu (Veliki Tabor, Kulmer kod Velike Vesi, dvorac Oršić u Gornjoj Stubici, Sveti Križ Začretje, Razvor). Stubički Golubovec trenutno nema namjenu, no u njemu se namjerava urediti znanstveno-obrazovni centar. Za dvorac Miljanu planiraju se poslovne, turističke i srodne namjene. U dvorcu Bračak smještena je Regionalna energetska agencija Sjeverozapadne Hrvatske. U dvorcu Lovrečan je pogonski objekt za potrebe tvrtke Soldus. Ugostiteljsku namjenu imaju tri dvorca (Bežanec, Mihanović i Gredice), dok su u tri dvorca smještene bolnice, odnosno ustanove socijalne skrbi (Gornja Bedekovčina, Mirkovec i Lobar). Za ove posljednje, mada imali i neadekvatnu namjenu, može se reći da ih je upravo ona održala na životu, jer bez nje ne bi bili obavljani ni oni najnužniji radovi na njihovom održavanju kao što su popravci pokrova, održavanje stolarije i prozora i slično. Šest dvoraca koji su u privatnom vlasništvu koriste se za povremeno ili stalno stanovanje (Donja Bedekovčina, Trnovec, Hellenbach, Miljana, Dubrava i Gorica) i ovisno o mogućnostima vlasnika, bolje su ili lošije održavani.

Dvoraca i kurija koji se nalaze u privatnom vlasništvu

¹⁹ Isto, 34.

²⁰ Isto, 134.

²¹ Detaljna kategorizacija vlasnika s definiranim uzorkom istraživanja bit će dana u sklopu doktorske disertacije.

²² BRKAN, JURE, 2002., 138. U sklopu istraživanja uključeni su župnici kao zakoniti zastupnici župe i redoviti upravitelji župnih dobara čiji je vlasnik Crkva.

1 Dvorac Miljana, Poljana Sutlanska (fototeka Konzervatorskog odjela u Krapini)

Miljana manor, Poljana Sutlanska (photo Library of the Conservation Department in Krapina)

ima ukupno sedamnaest. U vlasništvu institucija četiri su dvorca ili kurije, pet dvoraca ili kurija su u vlasništvu Republike Hrvatske,²³ od čega su dva u vlasništvu Republike Hrvatske s pravom korištenja i upravljanja Muzeja Hrvatskog Zagorja²⁴ te je jedan u dijeljenom vlasništvu između Republike Hrvatske i Grada Donja Stubica.²⁵ Pet dvoraca je u vlasništvu privatnih tvrtki, a jedan je u vlasništvu jedinice lokalne samouprave. Kao vlasnik dvorca Kulmer naveden je Državni arhiv u Varaždinu. Od tridesetčetiri dvorca i kurija koji su upisani u Registar kao trajno zaštićeno kulturno dobro ukupno šesnaest dvoraca ili kurija je u dobrom stanju, obnovljeno ili održavano, sedam ih je u osrednjem stanju te se održavaju, dok se jedno kulturno dobro u osrednjem stanju ne održava i prepušteno je propadanju. U lošem stanju, napušteno, zapušteno, prepušteno propadanju ili djelomično ruševno je šest dvoraca ili kurija, a tri dvorca su u stanju ruševine (dvorci Zajezda, Poznanovec i kompleks dvorca Novi dvori Klanječki).²⁶ U potresu 22. ožujka 2020. godine stradala je i graditeljska baština Krapinsko-zagorske županije. U potresu su stradali dvorac Stubički Golubovec,

²³ Utvrda Samci (Dvorac Oršić), ima navedeno samo vlasništvo Republike Hrvatske, mada su u njemu smješteni Muzeji Hrvatskog zagorja (Muzej seljačkih buna koji je u sastavu MHZ-a, ali i sama uprava MHZ-a). Kurija Razvor je u vlasništvu RH, s pravom upravljanja MHZ-a, bez namjene je. Muzeji Hrvatskog zagorja bi kuriju obnovili i priveli svrsi kao muzejski prostor, ali nemaju sredstava.

²⁴ Dvorac Veliki Tabor i Dvorac Oršić.

²⁵ Dvorac Stubički Golubovec je u dijeljenom vlasništvu između Republike Hrvatske i Grada Donja Stubica i u njemu se namjerava urediti znanstveno-edukacijski centar.

²⁶ Pročelnica konzervatorskog odjela Lana Križaj u dopisu Upravi za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Krapini od 15. studenog 2016. godine opisuje provedeno istraživanje o namjeni i stanju dvoraca i kurija Krapinsko-zagorske županije. Predmet: Konzervatorski odjel u Krapini, otvorena pitanja i ideje. (Nije navedena klasa predmeta). Podaci iz dopisa su ažurirani pregledom popisa graditeljske baštine dvoraca i kurija koji je dobiven iz Registra kulturnih dobara, <https://www.minV+kulture.hr/default.aspx?id=6212>; Vlasnička struktura pregledavana je putem zemljišno knjižnih izvadaka, <https://oss.uredjenazemlja.hr/public/lrServices.jsp?action=publicLdbExtract>.

dvorac Poznanovec, čije je stanje već bilo ruševno, kao i dvorac Oršić u Gornjoj Stubici. Ministarstvo kulture i medija s nadležnim Konzervatorskim odjelom u Krapini trenutno radi procjenu nastalih oštećenja graditeljske baštine Hrvatskog zagorja, te će točni podaci o novonastalom stanju kurija i dvoraca biti poznati naknadno.

Buduće istraživanje temeljit će se na dvjema dionicama. U prvoj će se fazi primijeniti kvalitativna metoda istraživanja – strukturirani intervjui, dok će se u drugoj implementirati ona kvantitativna putem ankete.

Prije nego što će se intervjui te anketni upitnici provesti na uzorku svih vlasnika graditeljske baštine Hrvatskog zagorja, u sklopu Poslijediplomskog studija informacijskih i komunikacijskih znanosti realiziran je ovaj pilot-projekt i to na manjem uzorku kako bi se utvrdilo koje je izmjene, odnosno nadogradnju u metodologiji potrebno napraviti. Tijekom prikupljanja podataka napravljena su potrebna preformuliranja ili upotpunjavanja istraživačkih pitanja. Pitanja su formulirana na takav način da su ponudeni odgovori te su istovremeno dana pitanja otvorenog tipa kojima je cilj bio dublja spoznaja o stavovima na temelju kojih nastaju ti odgovori. Kako bi istraživanje bilo uspješno, zasnovano je na sustavnosti, dokumentiranosti i argumentiranosti postupka.²⁷ Također, kako bi se smanjile pogreške u podacima i bilo sigurno da je zaista preneseno ono što su ispitanici govorili, zapisani deskriptivni podaci dani su na verifikaciju ispitanicima.²⁸

Pitanja su prilagođena kontekstu istraživanja, to jest odabranim ispitanicima. Intervjui su provedeni sa sljedećim ispitanicima:

1. stručnim predstavnicima Konzervatorskog odjela u Krapini,
2. vlasnicima koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine,
3. privatnim „autohtonim“ vlasnicima koji su u posjedu graditeljske baštine kroz generacije, koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova na graditeljskoj baštini vlasnikom koji ima minimalno, ili uopće nema iskustvo i znanje u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine.

Iz prve tri grupe ispitanika za realizaciju pilot-projekta odabrani su ispitanici za koje se smatralo kako posjeduju tražene karakteristike: iskustvo, znanje, mišljenje, informacije te ostale vrijednosti značajne za svrhu istraživanja. Što se tiče župnika, upravitelja sakralne graditeljske baštine čiji

²⁷ Za više o metodama istraživanja vidi kod HALMI, ALEKSANDAR, 1996., 26.

²⁸ Za više o metodama istraživanja vidi kod MEJOVŠEK, MILKO, 2005., 159.

2 Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije, nad ulazom zidna slika s godinom 1818., Pregrada (fototeka KOKR)

Parish church of the Assumption of the Blessed Virgin Mary, wall painting dated 1818 above the entrance, Pregrada (KOKR photo library)

je vlasnik Crkva, koji nema iskustva ili ima minimalno iskustvo (četvrta grupa), cilj je bio dobiti uvid u njegove stavove i razmišljanja i segmente (ne)znanja. Intervjui su provedeni klasičnim načinom intervjuiranja *licem u lice*.

Struktura intervjuja, to jest formulirani set pitanja, bio je istovjetan za predstavnike Konzervatorskog odjela u Krapini, kao i za privatne, „autohtone“ vlasnike, koji su u posjedu graditeljske baštine kroz generacije (Vidislav Kiš Šaulovečki, vlasnik kurije-dvorca kod Zlatara i Spomenka Štimec, vlasnica kurije Belošević u Hrašćini) te za župnika – ovlaštenog predstavnika sakralnog objekata koji ima minimalno ili nikakvo iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine (župnik Luka Slijepčević, upravitelj crkve Blažene Djevice Marije od Sedam Žalosti u Velikom Trgovišću). Dodatan set pitanja formuliran je za „autohtone“ vlasnike graditeljske baštine.

Sličan set pitanja formuliran je za vlasnike koji imaju iskustvo postupka realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine – vlasnika graditeljske baštine (*Kamgrad objekt d.o.o* u vlasništvu dvorca Miljana, zastupan po vlasniku tvrtke Dragutinu Kamenskom), te župnika, upravitelja sakralne graditeljske baštine (Ivan

Mikec, upravitelj crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi). Dragutin Kamenski vlasnik je građevinske tvrtke Kamgrad, te ima iskustva u radu na graditeljskoj baštini. Dvorac Miljana u Poljani Sutlanskoj bio je restauriran 80-ih godina 20. stoljeća te je po tome specifičan primjer u kojem vlasnik izvodi svojevrsan nastavak konzervacije-restauracije, a ne kreće od samog početka (sl. 1). Budući da je riječ o dvama različitim segmentima konzervacije-restauracije, bilo je potrebno ispitati jesu li u drugoj fazi konzervacije-restauracije rađeni istražni radovi. Župnik Ivan Mikec trenutno je u fazi konzervatorsko-restauratorskih radova te ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja na pročeljima takozvane „Zagorske katedrale“, odnosno crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi (sl. 2).

Prvo je proveden intervju s djelatnicama Konzervatorskog odjela u Krapini – pročelnicom Lanom Križaj i konzervatoricom-arhitekticom Melindom Trbojević. Budući da imaju bogato iskustvo u radu s vlasnicima/korisnicima graditeljske baštine, intervjuima se došlo do važnih spoznaja o motivima i stavovima koje vlasnici imaju, te o problemima s kojima se susreću. Istovremeno, došlo se do spoznaja s kojom se problematikom u radu s vlasnicima susreću stručni djelatnici te koji su mogući modeli nadogradnje. Za intervju je pripremljen veći broj pitanja, gdje je cilj bio da se na temelju dobivenih odgovora napravi odabir najboljih pitanja za standardizirani intervju. Pročelnicu i konzervatoricu zamolilo se za sugestiju dodatnih pitanja te se pod dijelom „razno“ navelo što intervjuirane smatraju da bi još bilo dobro istražiti o vlasnicima nepokretne kulturne baštine.

Potom su provedeni intervjui s odabranim ispitanicima, koji su već odradili konzervatorsko-restauratorske istražne radove oslika na svoju inicijativu, i/ili uz potporu institucija i zajednice. Cilj je bio utvrditi kolika je njihova osviještenost o vrijednosti kulturne baštine te koji su motivi njihovog postupka realizacije istraživanih radova. Stvorena je lista pitanja i odgovora kroz koje se vidjelo koji proces su vlasnici već prošli prilikom istražnih te daljnjih konzervatorsko-restauratorskih radova te kako su motivirani da krenu u taj postupak. Završno, odraden je intervju s upraviteljem sakralne graditeljske baštine čiji je vlasnik Crkva bez iskustva u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova.

Pripremljen je veći broj pitanja čiji je cilj bio kroz intervju unutar pilot-projekta i na temelju dobivenih odgovora napraviti odabir najkvalitetnijih i svrhovitih pitanja. Sama pitanja oblikovana su na takav način da se utvrdi ne/znanje, informiranost i stupanj osviještenosti vlasnika o istražnim konzervatorsko-restauratorskim radovima na graditeljskoj baštini, ali i konzervatorsko-restauratorskim radovima općenito te mogućnostima i zainteresiranosti vlasnika za obrazovanje. Ispitalo ih se i koliko koriste muzeološke interpretacijske i povezane marketinške metode za promociju graditeljske baštine čiji su vlasnici.

3 Salon s dekorativno-figurativnim prikazima na konzerviranim-restauriranim zidnim slikama u južnom krilu dvorca, dvorac Miljana, Poljana Sutlanska (foto: M. Fernežir, 2021.)

Salon with decorative and figurative scenes on conserved and restored wall paintings in the south wing of the manor, Miljana manor, Poljana Sutlanska (photo: M. Fernežir, 2021)

Potom se pristupilo provođenju pilot-istraživanja i analizi rezultata. Tijekom analize izrađene su tablice s objedinjenim pitanjima te sažetim odgovorima vlasnika radi lakše i brže usporedbe informacija i dobivanja ključnih sadržaja iz cjelokupnih intervjua. Napravljene su tri grupe tablica:

Tablica 1., pitanja za sve tipove vlasnika:

- *vlasnici koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine,*
- *„autohtoni“ vlasnici, to jest vlasnici koji su duži niz generacija u posjedu objekta te koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine,*
- *vlasnici s minimalnim iskustvom ili bez iskustva u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine,*
- *navedeni su i odgovori svih vlasnika.*

Tablica 2., pitanja za:

- *„autohtone“ vlasnike, to jest vlasnike koji su duži niz generacija u posjedu objekta te koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine,*
- *vlasnika s minimalno ili bez iskustva u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i daljnjih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine,*
- *navedeni su i odgovori svih vlasnika.*

Tablica 3., pitanja za:

- *vlasnike koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i daljnjih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine,*
- *navedeni su i odgovori svih vlasnika.²⁹*

Na temelju spoznaja prikupljenih tijekom ovoga posebnog istraživanja bit će kasnije (u okviru doktorske disertacije) moguće napraviti odgovarajuću konačnu verziju anketnih upitnika kojima će se ispitati sve vlasnike zaštićene

²⁹ Tablica 1. i 3. nalaze se u prilogu članka.

4 Alegorijska scena jeseni sa zodijskim znacima koji vladaju jesenskim mjesecima (Vaga, Škorpion, Strijelac). Čovjek naslonjen na globus i majka sa djecom simboliziraju mudrost i zrelost kao stadij čovjekova života, detalj oslika iz salona s pastoralnim scenama i alegorijama na konzerviranim-restauriranim zidnim slikama u južnom krilu dvorca, dvorac Miljana, Poljana Sutlanska (foto: M. Fernežir, 2021.)
Allegorical scene with autumn Zodiac signs (Libra, Scorpio, Sagittarius). Man leaning on a globe and mother with children symbolise wisdom and maturity as a stage of man's life, detail of wall paintings in the salon with pastoral scenes and allegories on conserved and restored wall paintings in the south wing of the manor, Miljana manor, Poljana Sutlanska (photo: M. Fernežir, 2021)

graditeljske baštine Hrvatskog zagorja. Popis objekata preuzeti će se sa Središnjeg državnog portala, iz popisa Registra kulturnih dobara.

SAŽETI REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Rezultati istraživanja iz perspektive konzervatora-restauratora upućuju kako postoji jasna potreba osvješćivanja vlasnika o kulturnoj vrijednosti graditeljske baštine i očuvanju autentičnosti, te obrazovanja o konzervatorsko-restauratorskoj perspektivi i etičkim principima svih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine Konzervatorsko-restauratorski pristup stavlja naglasak na maksimalno zadržavanje povijesnih obojenja i zidnih slika i potiče preventivno održavanje kao najmanje destruktivno od svih konzervatorsko-restauratorskih intervencija. Istražni radovi su pri tome temelj prije nego što se pristupi radovima konzervacije-restauracije i ostalim postupcima zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine.

Istaknuto je kako su posljedice neznanja vlasnika graditeljske baštine u prošlosti nažalost dovele do njene

5 Crkva Blažene Djevice Marije od Sedam Žalosti u Velikom Trgovišću (fototeka KOKR)
Church of Our Lady of Seven Sorrows in Veliko Trgovišće (KOKR photo library)

devastacije i oštećenja. U slučaju kada vlasnici samoinicijativno poduzimaju radove, a da o njima ne obavijeste nadležni Konzervatorski odjel, konzervatorsko-restauratorski istražni radovi u pravilu izostaju. Time vlasnik krši Zakon³⁰ budući da je vlasnik dužan prije radova na kulturnom dobru o istom obavijestiti nadležni Konzervatorski odjel. Sve navedeno ističe i potvrđuje potrebu provođenja postupka obrazovanja i osvješćivanja vlasnika koji bi se trebao primijeniti na državnom nivou. Obrazovanje vlasnika također bi trebalo ići u smjeru definiranja razlika između konzervatorsko-restauratorskih postupaka te zamjene i kompletne renovacije izvornika.

Poseban problem u zaštiti i očuvanju kulturnih dobara jest to što, unatoč tomu što su zakonom³¹ predviđene sankcije za devastaciju odnosno zapuštanje i neodržavanje graditeljske baštine, ista se rijetko provodi te navedena problematika nije dovoljno prepoznata na pravnom i sudskom nivou te ne postoje mehanizmi za njihovu provedbu. Postoji potreba za provedbom sankcija kako bi se smanjila ili spriječila daljnja devastacija kulturnih dobara. Istraživanje ukazuje kako je spremnost vlasnika na suradnju ovisna o izvoru financiranja. Vlasnici kulturnih dobara su po zakonu dužni prijaviti zaštitne radove te poslati dokumentaciju na odobrenje, bez obzira na izvor financiranja. Također, ako je posebnim uvjetima propisana obveza istražnih radova, onda se ona mora provesti, neovisno o izvorima financiranja radova. Suradnja s nadležnim Konzervatorskim odjelom je propisana zakonom, neovisno o svjesnosti vlasnika o vrijednosti istražnih radova te njihovoj (ne)spremnosti i slično. Međutim, praksa je pokazala kako su vlasnici spremniji na

³⁰ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara

³¹ Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara

6 Kurija pl. Belošević u Hrašćini s vlasnicom Spomenkom Štimec (foto: M. Fernežir)

Belošević manor in Hrašćina and its owner Spomenka Štimec (photo: M. Fernežir)

7 Izložba raznovrsne prikupljene građe o takozvanoj Zagorskoj uspomeni belgijske princeze Louise i Geze pl. Matačića u nekadašnjoj gospodarskoj zgradi kod kurije pl. Belošević u Hrašćini (foto: M. Fernežir)

Display of various items related to the so-called Memory of Zagorje of the Belgian princess Louisa and Geza of Matačić in a former farm building near Belošević manor in Hrašćina (photo: M. Fernežir)

suradnju s nadležnim Konzervatorskim odjelom ako se radi o sredstvima Ministarstva kulture i medija, dok su inače djelomično ili nisu uopće spremni na suradnju. Osvješćivanjem i obrazovanjem vlasnika o vrijednosti istražnih radova te graditeljske baštine općenito, pomoglo bi se da vlasnici provode radove u skladu sa Zakonom te da financiranje Ministarstva kulture i medija ne bude presudan motiv za suradnju s nadležnim konzervatorima.

U odnosu na smislenu primjenu novih tehnologija bilo bi neophodno stvoriti preduvjete informatičke pismenosti i tehnološke opremljenosti vlasnika, kako bi se mogli očekivati rezultati u povezivanju konzervatora i vlasnika i to radi bolje suradnje i boljeg osvješćivanja i obrazovanja vlasnika o njihovoj baštini. Navedeno otvara dodatnu problematiku gdje je moguće istražiti negativne posljedice digitalizacije dokumentacije (natječajne ili informativne) koje se događaju kada krajnji korisnik/vlasnik, kojemu je dokumentacija namijenjena, nije informatički pismen.

Navedena stručna mišljenja konzervatora o tome tko sve može sudjelovati u obrazovanju vlasnika o vrijednosti njihove kulturne baštine i mogućnostima istražnih konzervatorsko-restauratorskih radova potvrđuju kako postoji prostor za nadogradnju postojećih sustava i razvoja smjernica obrazovanja.

Upitom konzervatora što misle na koji način i u kojem smjeru bi se trebali istražiti i potom konzervirati-restaurirati povijesna obojenja i zidne slike graditeljske baštine Hrvatskog zagorja dobiveno je mišljenje da bi istraživanja trebalo provoditi na postojeći način, jer za drukčiji pristup nema ni financijskih niti ljudskih sredstava. Međutim, daljnjim istraživanjem (u sklopu disertacije) cilj je razraditi i elaborirati potrebu da se realizira projekt baze podataka koja bi sadržavala popis konzervatorsko-restauratorskih

istražnih radova povijesnih obojenja i zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine koja je pod zaštitom. Pročelnica Konzervatorskog odjela u Krapini, Lana Križaj donosi važno razmatranje koje dobro definira trenutnu problematiku kod konzerviranja-restauriranja te ostalih postupaka zaštite očuvanja i održavanja graditeljske baštine u Hrvatskoj i ističe kako je potrebna šira strategija što s kulturnim dobrom općenito napraviti. Budući da Ministarstvo kulture i medija vodi Registar kulturnih dobara RH, bilo bi dobro u katalošku jedinicu uključiti i podatak o postojanju zidnog oslika u/na pojedinom kulturnom dobru. Ti podaci većim dijelom već jesu u Registru navedeni u sažetom opisu kulturnog dobra, ali nisu izlučeni kao zasebni podatci tako da Registar nije moguće pretraživati po tom ključu. Pročelnica Lana Križaj također je skrenula pozornost na što se treba usmjeriti pri razvoju strategije: postoje mnogi problemi nerazriješenih vlasničkih pitanja, osobito u pogledu kulturnih dobara koja su bila nacionalizirana i upisana u zemljišne knjige kao općenarodna imovina, a ima i problema s usklađivanjem katastarskih i zemljišnih podataka.

Zanimljivo razmatranje na isti upit donosi i vlasnik građevinske tvrtke *Kamgrad d.o.o.*, Dragutin Kamenski, čija je tvrtka vlasnik dvorca Miljana iz Poljanice Sutlanske. Ističe kako treba postojati strategija i popis objekata, gdje bi trebalo utvrditi je li bilo zidnih oslika u graditeljskoj baštini. Navodi kako prvo treba utvrditi ako obojenje i/ili zidne slike postoje i onda ih vrednovati i napraviti rangiranje. Onda se dobiva potencijalna vrijednost i podatak kako vrednovati obojenje i/ili zidne slike te graditeljsku baštinu. Dobiva se niz podataka koji su bitni. Ovo mišljenje o razvoju strategije bilo je važno jer je doneseno iz perspektive vlasnika koji je aktivirao provođenje postupaka zaštite očuvanja i održavanja te konzervirao-restaurirao dvorac i vidio potencijal

8 267. obljetnica hraščinskog meteorita u kuriji pl. Belošević u Hraščini (foto: S. Štefić, www.njegus.com)
267th anniversary of the Hraščina meteorite in Belošević manor in Hraščina (photo: S. Štefić)

graditeljske baštine (sl. 3, 4). Istovremeno, riječ je o osobi koja realizira projekte strategije građevinske obnove s višegodišnjim iskustvom u vođenju poslovanja. Istražni radovi i elaborati su temelj kojim se dobiva uvid u stanje objekta, a na temelju čega se donosi procjena konzervatora, koji donose daljnje smjernice i strategije konzervacije-restauracije i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja.

Istraživanje je pokazalo kako su svi vlasnici informirani o tome što su istražni radovi, iako ponekad u definiciju uključuju i konzervatorsko-restauratorske radove i radove zaštite, očuvanja i održavanja te daju različita tumačenja pojma. Razgovor sa župnikom Lukom Slijepčevićem, koji nije imao iskustva s realizacijom istražnih radova, pokazao je kako je zapravo već informiran o tome što su istražni radovi te da je za njihovo provođenje nadležan Konzervatorski odjel. To je stoga što je iskustvo stekao radom kao kapelan u prošlim župama te je informacije i saznanja dobio i komunikacijom s drugim župnicima. Međutim, postoji potreba za dodatnu informiranosti i dodatno obrazovanje vlasnika o istražnim radovima koji uključuju i razumijevanje izvještaja i elaborata s rezultatima istraživanja. Kompleksnost istražnih radova i postupci realizacije i financiranja istraživanja otvaraju prostor za dodatno obrazovanje vlasnika. S druge strane, sadržaj izvješća i elaborata izvedenih u sklopu istraživanja, trebalo bi standardizirati, kako bi se rezultati istraživanja i prezentirali razumljivije i praktičnije za vlasnika graditeljske baštine.

Moralni motiv jedan je od temeljnih pokretača vlasnika za realizaciju istražnih konzervatorsko-restauratorskih radova; nakon kojih slijede radovi konzervacije-restauracije te ostali postupci zaštite, očuvanja i održavanja. Spoznaja o postojanju obojenja i/ili zidnih slika putem istražnih radova također za vlasnika može biti motiv i pokretač za daljnje radove. Prethodna iskustva provedenih konzervatorsko-restauratorskih

radova te zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine, pod nadzorom i smjernicama konzervatora, relevantna su za vlasnike u daljnjim postupcima realizacije istražnih radova. Obrazovanje također pomaže u osvješćivanju vlasnika o vrijednosti graditeljske baštine i razvoju moralne potrebe za njenim očuvanjem.

Iako je ispitan manji uzorak, s većim naglaskom na već osviještene i obrazovane vlasnike, pozitivno je saznanje kako su vlasnici informirani o ulozi konzervatora, to jest Konzervatorskog odjela Ministarstva kulture i medija koje je nadležno tijelo za donošenje smjernica zaštite, očuvanja i održavanja. Vlasnici su također upućeni kako im je objekt upisan u Registar zaštićenih kulturnih dobara budući da svaki vlasnik dobije rješenje o zaštiti kulturnih dobara čiji je vlasnik. Svi vlasnici su i zainteresirani za rezultate istražnih radova te su svjesni kako su istražni radovi nužni kako bi se moglo pristupiti daljnjim radovima konzervacije-restauracije i ostalim postupcima zaštite, očuvanja i održavanja.

Positivan je i stupanj osviještenosti vlasnika o važnosti izbora boje i tona ličenja pročelja, kod postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine. Ističe se i svjesnost vlasnika koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova na graditeljskoj baštini te su svjesni važnosti prezentiranja objekta u izvornom stanju, iako suvremene smjernice konzervacije omogućuju i prezentaciju određene povijesne faze. Primjerice, Dragutin Kamenski, čija je tvrtka *Kamgrad objekti d.o.o* vlasnik dvorca Miljana, istaknuo je očuvanje izvorne forme: *iz razloga što me vodila misao i želja da na dvorcu uključivo sva pročelja očuvamo u izvornom obliku*, a župnik Ivan Mikec mislio je na čitav objekt: *važno mi je da se crkva vrati u prvobitno stanje, u izgled kakav je imala kad je nastala*. Iako župnik Luka Slijepčević, ovlaštenu upravitelju sakralne graditeljske baštine, crkve Blažene Djevice Marije od Sedam

žalosti u Velikom Trgovišću (sl. 5), u vlasništvu Katoličke crkve, koji nije imao iskustva u postupcima prijave istražnih konzervatorsko-restauratorskih radova odgovara da mu nije važan odabir, objašnjava to razlogom kako je svjestan da odluku o prezentaciji donosi nadležni Konzervatorski odjel. Spomenka Štimec navodi: *meni je bilo važno da se objekt obnovi po uzoru na staro stanje. Koje stanje od njegovih povijesnih lica treba obnoviti – to neka odredi konzervator, jer on poznaje epohe.* Kod „autohtonog“ vlasnika Vidislava Kiša Šaulovečkog specifična je situacija, jer ne bi žbukao i ličio pročelje već bi ga samo preventivno zaštitio (građu bi ostavio vidljivom).

Prioriteti obnove za vlasnike s iskustvom, župnika Ivana Mikeca i Dragutina Kamenskog, dijelom se razlikuju. Župnik Ivan Mikec je odgovorio da su prioritet obnove građevinska (i statička³²) sanacija crkve, kako bi se moglo pristupiti dijelu rekonstrukcije zidne slike (koja se nalazi na pročelju crkve). Dragutin Kamenski navodi kako nije bilo posebnih prioriteta. Logičan slijed radova na graditeljskoj baštini određuje nadležni Konzervatorski odjel. Ivan Mikec i Dragutin Kamenski imaju bogato iskustvo u provođenju konzervacije-restauracije te ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja graditeljske baštine, što im sve omogućava sagledavanje šire slike prioriteta i metoda koje donosi nadležni Konzervatorski odjel, temeljeno na principu minimalnih intervencija i zadržavanja povijesnih obojenja i zidnih slika te očuvanja izvornih građevinskih elemenata.

Stupanj osviještenosti o mogućnostima financiranja pokazao se kao visok. Iako je na primjerima dvaju „autohtonih“ vlasnika pokazano kako su podnosili prijave duži niz godina na natječaje financiranja prije nego što su dobivena sredstva za konzervaciju-restauraciju i obnovu. Neobično je što Dragutin Kamenski, čija je tvrtka *Kamgrad objekti d.o.o.* vlasnik dvorca Miljana, nije bio upoznat s informacijom da se mogu dobiti bespovratna sredstva za istražne radove.

Problemi s kojima se župnik Ivan Mikec susreo pri postupcima zaštite, očuvanja i održavanja i konzervaciji-restauraciji također su se ticali osiguravanja novčanih sredstva potrebnih za radove i (ne)poznavanja mogućnosti dobivanja sredstava putem natječaja, donacija, sponzorstva, sredstvima lokalnih zajednica, županija, gradova i drugih izvora. Vlasnici su naručitelji svih radova koji se provode na njihovim objektima. Bez ispravnih smjernica za djelovanje i angažmana vlasnika oko osiguravanja sredstava obnova graditeljske baštine može izostati. Drugi je problem to što su crkve i kurije u funkciji te je potrebno objašnjavanje zajednici koja ondje živi kako je obnova dugotrajan proces. Tu je zapravo riječ i o izazovu i zahtjevnosti prezentacije postupka, odnosno konzervacije-restauracije povijesnih obojenja i zidnih slika zajednici. Nema sumnje kako su

kulturna dobra naše zajedničko bogatstvo, te kako njihove vrijednosti oplemenjuju vlasnike, ali i cijelu zajednicu. Obrazovanje i osvješćivanje potrebni su svima. Kulturna baština dio je zajednice, a u slučaju crkava često i jak simbolični i identifikacijski element određene sredine.

Važnost istražnih radova tijekom kojih dolazi do novih spoznaja, istaknuo je Dragutin Kamenski čija je tvrtka *Kamgrad objekti d.o.o.* vlasnik dvorca u kojemu su upravo provedeni istražni radovi i zidne slike otkrivene tijekom njih, bili poticaj i razlog za realizaciju kompletne konzervacije-restauracije. S druge strane, župnik Ivan Mikec je prilikom istražnih radova na pročelju posvjedočio kako je bio upoznat s poviješću svoje crkve (kroz kanonske vizitacije) te je stoga znao kakvo je bilo izvorno stanje crkve iz vremena nastanka. No, istovremeno je istaknuo i svoja iskustva koja je stekao kao župnik u Loboru u crkvi Majke Božje Gorske, odnosno rezultate istražnih radova i otkrivene vrijednosti dobivene njima.

Kod upita o suradnji s konzervatorima, župnik Mikec je naveo kako je suradnja bila jako pozitivna. Smatra kako mora postojati dobra suradnja s konzervatorima i kako župnici ne bi smjeli raditi stvari na svoju ruku. Istaknuo je i problematiku podređivanja vrijednosti kulturne baštine novim liturgijskim pravilima, a što je bila navela i pročelnica Konzervatorskog odjela Lana Križaj.

Uz to, župnik Mikec istaknuo je kao problem i nedostatak obučenihi građevinskih radnika za radove, dok je, pak, Dragutin Kamenski, istaknuo vrhunski tim restauratora koji je bio važan za konzervaciju-restauraciju. Oba vlasnika naglasila su činjenicu kako je za kvalitetnu provedbu postupka zaštite, očuvanja i održavanja bilo koje vrste važan profesionalan izvođač radova (građevinar za radove sanacije, to jest konzervator-restaurator za istražne i konzervatorsko-restauratorske radove).

Obojicu se pitalo smatraju li da je obnovom njihovih objekata, crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi i dvorca Miljane, čitava županija dobila dodatnu vrijednost. Župnik Ivan Mikec je odgovorio potvrdno: *svakako. Obnovljena crkva, ili bilo koja povijesna građevina na teritoriju županije dobiva na vrijednosti, pogotovo ako se stavlja u funkciju turizma ili bilo čega drugoga.* Kamenski je ovako rezimirao: *apsolutno. Zagorje je regija dvoraca koji nažalost nisu održavani korektno ili uopće, te se svakim ovakvim primjerom revitalizacije samog povijesnog identiteta nemjerljivo podiže vrijednost regije.*

O kulturnom dobru je potrebno razmišljati kroz više aspekata: povijesno-umjetničkog, socijalnog, ekonomskog i ostalih važnih za pojedino dobro. Primjerena uporabna namjena kulturnog dobra te, ne manje važna, daljnja organizacija kulturnih, znanstvenih i drugih sadržaja u njima, doprinosi revitalizaciji i re-interpretaciji. Organizacije koncerata u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije

³² Navedeni podatak je utvrđen kod prvog pitanja vezanog uz motivaciju obnove.

9 Kurija Šćrbinec (foto: V. Kiš Šaulovečki)
Šćrbinec manor (photo: V. Kiš Šaulovečki)

u Pregradi ili konferencija i drugih događanja u dvorcu Miljana kvalitetni su primjeri toga.

„Autohtoni“ vlasnici imaju poseban senzibilitet prema svojoj graditeljskoj baštini. Iz njihovih odgovora očituje se velik osjećaj dužnosti koji imaju prema održavanju svoje baštine, te potreba isticanja segmenta povijesne vrijednosti koja se prenosi i uči s generacije na generaciju. Graditeljska baština u ovoj je skupini naslijeđe pojedine obitelji i čini dio njihovog identiteta. Spomenka Štimec se ističe kao vlasnica koja je sačuvala i stvorila autentičnost i identitet svoga kulturnog dobra, kurije, te istovremeno stvorila ekonomsku korist kroz razvoj turističkog potencijala (sl. 6, 7). Uključivanje elementa ekonomskog i turističkog razvoja omogućio je održavanje i obnovu kurije kao i dobivanje bespovratnih sredstava. Naravno, ističe se i veliki financijski angažman same vlasnice. Razvojem događanja u kuriji, u svrhu turističke ponude, dodatno je obogaćen kulturni sadržaj. Riječ je o specifičnim projektima koji mogu poslužiti kao primjer drugim vlasnicima u ostvarivanju primjerene namjene njihovih objekata te samoodrživosti³³ (sl. 8).

„Autohtoni“ vlasnik Vidislav Kiš Šaulovečki također je doprinio promociji svoje kurije-dvorca Šćrbinec i

prezentiranju njenih povijesnih i kulturnih vrijednosti, iako nije ostvario financijsku korist kroz turističku promociju. Kod vlasnika je posebno uočena svijest o važnosti kurije – dvorca kao obiteljskog naslijeđa čiji se značaj prenosi s generacije na generaciju i to je dodatni poticaj za očuvanje (sl. 9).

„Autohtoni“ vlasnici dodaju značenje svojoj graditeljskoj baštini jer dobro poznaju njenu povijest, povijest obitelji, tradiciju, ali i autentične legende povezane s njom koje se prepričavaju iz naraštaj u naraštaj. „Autohtoni“ vlasnici dodaju povijesnu i emotivnu vrijednost svojoj baštini. Čuvaju bogatstvo povijesnih i obiteljskih odnosa, arhive zabilježbi i knjiga, podatke tko je posjećivao obitelj vlasnika u prošlosti. Tu su i slojevi kulturno-političkog i duhovnog bogatstva života protkanog tradicijom, a koje vlasnici poznaju i bilježe. Sve to dodatno obogaćuje ovu graditeljsku baštinu. Dobar primjer za to je Dragutin Kamenski, koji predstavlja profesionalni primjer razrade strategije za revitalizaciju jednog dvorca uz sagledavanje šireg konteksta cijele regije, a sve kako bi revitalizacija bila

³³ Četiri su glavna projekta koje je vlasnica Spomenka Štimec realizirala: izložba raznovrsne prikupljene građe o takozvanoj *Zagorskoj uspomeni* belgijske princeze Louise i Geze pl. Matačića; kulturni program *Susret meteorita* koji se kontinuirano organizira više od dva desetljeća svake zadnje subote u svibnju, *Susret esperantskih književnika* u rujnu te mogućnost noćenja i boravka turista u nekadašnjoj gospodarskoj zgradi

uspješna te postignut cilj da dvorac bude samoodrživ.³⁴

Dragutina Kamenskog pitalo se koje je njegovo mišljenje: bi li trebale postojati porezne olakšice za zaštitu, očuvanje i održavanje graditeljske baštine i na koji način bi ih bilo najbolje provesti (npr. kroz PDV, porez i prirez). Kamenski je ovako odgovorio: *apsolutno, što se tiče obnove kulturne baštine, svako ulaganje bi trebalo biti porezno priznato, sam model treba razraditi, Model po kojem je ulaganje u kulturnu baštinu oslobođeno PDV-a, a da troškovi budu porezno priznati. Također da se stavljanjem u funkciju istog, u daljnjoj poslovnoj eksploataciji bude oslobođen poreza na dobit, i PDV-a.* Dakle, potrebno je stvoriti poreznu politiku kojom će se putem poreznih olakšica adekvatno obnoviti i dalje eksploatirati kulturno dobro. Kulturno dobro je, kako je već navedeno, zajedničko bogatstvo uže i šire zajednice, te je njegovo očuvanje čimbenik kojim se definira i afirmira njihov kulturni identitet. Pravilnom zaštitom kulturno dobro se prenosi idućim generacijama na korištenje.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Istraživanje vlasnika postavljeno na znanstvenim temeljima uvijek uključuje postavljanje teze i stvaranje novog znanja, koje će ne samo pružiti osnovu za razvijanje teorije o baštinskom djelovanju, nego i inicirati praktične promjene unutar odabrane grupe ispitanika i njihovog konteksta. Već je i ovo pilot-istraživanje, kao prethodnica onom obuhvatnijem i složenijem koje će uslijediti, iznjedrilo brojna saznanja kako o pozitivnim tako i o negativnim iskustvima i ponašanjima. Ova potonja zahtijevat će organiziranje različitih aktivnosti koje će pridonijeti njihovom otklanjanju.

Prije svega, trebat će povećati aktivno znanje vlasnika graditeljske baštine o istražnim konzervatorsko-restauratorskim radovima, a to se prije svega može postići dostupnijim informacijama o dobivenim rezultatima istražnih radova. No, aktivno znanje potrebno je i posjetiteljima graditeljske

baštine.³⁵

Provođenje različitih istraživanja može pripomoći razvijanju senzibiliteta vlasnika za vrijednost i uporabljivost rezultata istražnih radova, primjerice na takav način da se ponovno upotrebljavaju tradicionalne boje u lokalnom geografskom području te na taj način ojača lokalni identitet. Tu je i odličan primjer istraživanja vanjskih obojenja na kućama i stanovima južne Švedske iz 19. stoljeća, koje je 2006. godine provodio u okviru svoga doktorskog rada Richard Kjellström iz Odjela za arhitektonsku konzervaciju-restauraciju Instituta za tehnologiju u Lundu. Na terenu se upoznao s mnogim vlasnicima zgrada i članovima zajednice koji su bili iskreno zainteresirani za predmet istraživanja – boje zgrada, i zaključio kako je potrebna detaljnija prezentacija saznanja o svemu tome.³⁶

Što se tiče praktičnog doprinosa istraživanja u našoj sredini, svakako treba strpljivo započeti s obrazovanjem i osvješćivanjem vlasnika graditeljske baštine. Najneposredniji način bilo bi organiziranje konferencije i seminara. Uloga konferencije koja bi okupila nadležne konzervatore iz Konzervatorskog odjela u Krapini te konzervatore iz ostalih odjela Ministarstva kulture i medija, konzervatore-restauratore, povjesničare umjetnosti, muzeologe, djelatnike turističke zajednice, predstavnike Ministarstva kulture i medija, Županije i Grada; bilo bi stvaranje što šireg i potpunijeg uvida u spomenutu problematiku. Na temelju toga mogla bi se kvalitetno pripremiti radionica za vlasnike graditeljske baštine, župnike i ostale predstavnike Crkve. Pripremljena kraća predavanja, uključujući i primjere dobre inozemne prakse, kao i razmjena iskustava između stručnjaka i vlasnika te zajedničko određivanje o najboljim kanalima razmjene informacija svakako bi pridonijeli ne samo boljem obrazovanju vlasnika, nego i uspostavi one toliko potrebne mreže socijalizacije zaštite spomenika. Konzervirana-restaurirana graditeljska baština može dati novi sadržaj i smisao te dobiti novu namjenu s kojom vlasnik može realizirati održavanje i stvaranje dodane materijalne i nematerijalne vrijednosti. S tim potencijalom stvara se nova turistička ponuda, što znači da turisti donose sredstva od kojih vlasnik i lokalna zajednica imaju financijsku dobit. U funkciju se tako stavlja ukupna vrijednost i povijesna zbilja graditeljske baštine s kojom se u konačnici stvara brendiranje, identificiranje i novi imidž mjesta.

³⁴ Za revitalizaciju su angažirani stručnjaci i specijalizirane tvrtke za izradu studija. Pri tome se promišlja koji se još sadržaji mogu ponuditi osim razgledavanje dvorca, a analizira se i postojeće okruženje, uključujući i susjednu Sloveniju. Temeljem toga, kao i temeljem najboljeg poslovnog modela koji će omogućiti samoodrživost, pristupa se prijedlogu namjene i promociji dvorca. Na primjer: organiziranje izložbi u dvorcu, ili oblikovanje parka skulptura. Također, može se tiskati brošura, knjiga o dvorcu Miljana te organizirati druge promotivne aktivnosti. U turističkom obimu, uzimajući u obzir sklop cijelog Zagorja, sagledavaju se mogućnosti otvaranja smještajnih kapaciteta, terena za golf i drugog. Nema sumnje kako je najbolje, ukoliko postoje financijski uvjeti, pri izradi strategije revitalizacije graditeljske baštine, angažirati profesionalce.

³⁵ I tu informacijska tehnologija postaje nezamjenjiva. Mislimo pri tome, primjerice, na Dexis – softver za prezentaciju povijesnih slojeva interijera. Dobar primjer njegove primjene je projekt obnove sobe Muniment u Nostell Prioryu u Engleskoj, gdje se ciljano tražila metoda koja će pomoći u odabiru rekonstrukcije odabranoga povijesnog sloja i istovremeno javnosti dati informaciju o različitim dekorativnim shemama. Dexis je softver koji se smatra ne samo izvrsnim sredstvom za vizualizaciju prije konačne odluke o prezentaciji, već i interpretativnim sredstvom za posjetitelje. Citirano prema: LEBACK SITWELL, CHRISTINE, 2006., 193. Nema sumnje kako bi on mogao biti iskorišten i kao obrazovni alat pri dijeljenju rezultata istražnih radova u Hrvatskoj, specifično među vlasnicima graditeljske baštine na području Hrvatskog zagorja

³⁶ KJELLSTRÖM, RICHARD, 2006., 182-185.

Tablica 1. Pitanja za sve tipove vlasnika¹ graditeljske baštine te odgovori

	Vlasnik: tvrtka <i>Kamgrad objekti d.o.o.</i> , zastupana po vlasniku tvrtke, Dragutinu Kamenskom	Vlasnik: Crkva, upravitelj župnik, Ivan Mikec	„Autohtoni“ privatni vlasnik, Vidislav Kiš Šaulovečki	„Autohtoni“ privatni vlasnik, Spomenka Štimec	Vlasnik: Crkva, upravitelj župnik, Luka Slijepčević
Objekt graditeljske baštine u posjedu vlasnika	Dvorac Miljana	Crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Pregradi	Kurija –dvorac Šćrbinec (kod Zlatara)	Kurija Belošević, Hrašćina	Crkva Majke Božje Žalosne u Velikom Trgovišću
Tipovi vlasnika	vlasnici koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili restauratorskih radova i /ili radova obnove na graditeljskoj baštini		vlasnici koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili restauratorskih radova i/ili radova obnove na graditeljskoj baštini te koji su u posjedu graditeljske baštine kroz generacije		vlasnik koji ima minimalno, ili uopće nema iskustvo i znanje u postupku realizacije istražnih i/ili restauratorskih radova, i/ili radova obnove na graditeljskoj baštini
Pitanja za vlasnike graditeljske baštine					
Prema Vašem mišljenju i saznanju, što sve obuhvaćaju istražni konzervatorsko-restauratorski radovi povijesnih obojenja te zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine?²	Oni predstavljaju temeljito istraživanje na samom terenu, čišćenje i rekonstrukciju samog oslika, istraživanje literature kao i odabir načina restauracije i sagledavanje kakav će biti krajnji rezultat.	Odabir kojom će se bojom crkva oličiti u konačnici, kao i utvrđivanje strukture žbuke.	Spašavanje kulturne baštine, i istraživanje povijesti. A u prošlosti je mnogo toga bilo devastirano.		Istraživanje, izrada sondi na građevini da se vidi koliko slojeva ima do građe.

<p>Navedite koji je od navedenih razloga glavni motiv zašto radite ili biste radili istražne konzervatorsko-restauratorske radove povijesnih obojenja te zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine objekta čiji ste vlasnik i koji je zaštićeno kulturno dobro. (Može se zaokružiti više odgovora.)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Na temelju preporuke, to jest sugestije treće osobe (nekoga tko nije direktno vezan uz sam objekt) - Na temelju preporuka nadležnog Konzervatorskog odjela - Na temelju preporuke konzervatora-restauratora - Na temelju preporuke građevinara - Na temelju osiguranja - Zato što je to najjeftiniji i najbolji pristup - Osobno zadovoljstvo - Zbog moralne obveze - Zbog prisile, nametnuto je - Zgrada je investicija - Da bi se izbjegla šteta od daljnjeg oštećenja - Strah od velikih računa u budućnosti ukoliko se zgrada ne istraži i/ili konzervira-restaurira - Zgrada je pod zaštitom - Zgrada je stara - Zgrada je dom u kojem živim - Zbog uvjeta od Konzervatorskog odjela prije radova zaštite očuvanja i održavanja - Budući da ne razumijem značenje ne mogu ponuditi odgovor <p>Ostalo_____</p>	<ul style="list-style-type: none"> - moralna obveza - osobno zadovoljstvo - da bi se izbjegla šteta od daljnjih oštećenja 	<ul style="list-style-type: none"> -moralna obveza 	<ul style="list-style-type: none"> - moralna obveza - zgrada je pod zaštitom - zgrada je dom u kojem živim 	<ul style="list-style-type: none"> -moralna obveza 	<ul style="list-style-type: none"> - moralna obveza - zgrada je pod zaštitom - zgrada je stara - zgrada je dom u kojem živim - zbog uvjeta od Konzervatorskog odjela prije radova zaštite, očuvanja i održavanja
<p>Koga prvo tražite ili biste prvo tražili savjet ukoliko je potrebno odraditi istražne konzervatorsko-restauratorske radove graditeljske baštine ?</p> <ul style="list-style-type: none"> - Arhitekta - Građevinski nadzor, inspektora - Konzervatorskog djelatnika - Restauratora - Prijatelja/člana obitelji - Građevinara - Ostalo 	<ul style="list-style-type: none"> - konzervatora - restauratora 	<ul style="list-style-type: none"> -konzervatora 	<ul style="list-style-type: none"> -konzervatora 	<ul style="list-style-type: none"> -konzervatora - građevinara 	<ul style="list-style-type: none"> - nadležni konzervatorski zavod - kolegu župnika
<p>Je li Vam odabir tona boje (koji određuje nadležni konzervator temeljem istražnih radova i elaborata) važan prilikom radova na pročeljima (bojenja)? (da, ne)</p> <p>Ako da, navedite je li Vam važno i da se pročelja oboje po uzoru na stanje kojim je objekt bio ličen tokom povijesti ? (da, ne)</p> <p>Obrazložite ! Napomena: objekt može biti bojen kroz povijest u više faza te je moguće prezentirati neku od faza, ne samo izvorno, prvotno stanje.</p>	<p>Da</p> <p>Da</p> <p>Iz razloga što me vodila misao i želja da na dvorcu uključivo sva pročelja očuvamo u izvornom obliku.</p>	<p>Da</p> <p>Da</p> <p>Važno mi je da se crkva vrati u prvobitno stanje, u izgled kakav je imala kad je nastala.</p>	<p>/</p> <p>/</p> <p>Ne bih žbukao i ličio pročelje, već bih ga samo preventivno zaštitio (građu bih ostavio vidljivom).</p>	<p>Da</p> <p>Da</p> <p>Meni je bilo važno da se objekt obnovi po uzoru na staro stanje. Koje stanje od njegovih povijesnih lica treba obnoviti – to neka odredi konzervator, jer on poznaje epohe.</p>	<p>Ne</p> <p>Ne</p> <p>Nije mi presudno kad znam da ne može drugačije od onoga što odredi nadležni Konzervatorski odjel. Poštuju se pravila struke.</p>

Jeste li zainteresirani za uvid u rezultate koji se dobiju konzervatorsko-restauratorskim istraživanjima povijesnih obojenja te zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine vezano uz Vaš objekt? Da, jer _____-(navedite) Ne, jer ih ne smatram važnim. Ne, jer _____-(navedite) Ne znam što točno istražni radovi znače.	Da	Da	Da	Da	Da
Jeste li znali da su istražni konzervatorsko-restauratorski radovi potrebni kako bi se moglo pristupiti daljnjim radovima konzervacije-restauracije i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja na objektu koji je upisan u registar zaštićenih kulturnih dobara od Ministarstva kulture? (da, ne)	Da	Da	Da	Da	Da
Jeste li upoznati da možete dobiti bespovratna sredstva za istražne konzervatorsko-restauratorske radove povijesnih obojenja te zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine koja se nalazi pod zaštitom? (da, ne)	Da	Ne	Da	Da	Da
Jeste li iskoristili turistički potencijal objekta čiji ste vlasnik (da, ne, planira)	Planira	Da	Ne	Da	Ne
Koji su bili izvori financiranja za provedene istražne i/ili daljnje konzervatorsko-restauratorske radove i radove zaštite, očuvanja i održavanja?	- privatno - tvrtka (<i>Kamgrad objekti</i>)	- župa - Ministarstvo kulture - Grad (Pregrada)	- privatno - Ministarstvo kulture	- privatno - Ministarstvo kulture - Ministarstvo turizma - Županija	(nema provedenih istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova od strane vlasnika/župnika ³)

1 Vidi popis tipova vlasnika unutar tablice.

2 Kod „autohtonih“ vlasnika, i vlasnika s malo ili bez iskustva u odnosu na vlasnike s iskustvima pitanje je formulirano na različiti način. No smisao upita je istovjetan: definiranje što su istražni konzervatorsko – restauratorski radovi povijesnih obojenja te zidnih slika koji su integralni dio graditeljske baštine.

3 Prethodni vlasnik/župnik je proveo radove obnove, no izvori financiranja za prethodne radove ovdje nisu predmet upita. Ove je godine župnik prvi put podnosio prijavu prema Ministarstvu kulture te su tražili sredstva za izradu projektne dokumentacije, za sanaciju vlage u kapeli Majke Božje Snježne, sanaciju vlage i poda u kapeli Sv. Jurja te sanaciju vlage u kuriji.

Tablica 3. Vlasnici koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova i ostalih postupaka zaštite, očuvanja i održavanja na graditeljskoj baštini

	Vlasnik: Crkva, ovlaštenu predstavnik: župnik Ivan Mikec	Vlasnik: tvrtka Kamgrad objekti d.o.o., zastupana po vlasniku tvrtke Dragutinu Kamenskom
Objekt graditeljske baštine u posjedu vlasnika	Crkva Blažene Djevice Marije u Pregradi	Dvorac Miljana
Tipovi vlasnika	vlasnici koji imaju iskustvo u postupku realizacije istražnih i/ili konzervatorsko-restauratorskih radova na graditeljskoj baštini	
Pitanja za vlasnike graditeljske baštine	Odgovori ¹	
Koji su prioriteti zaštite, očuvanja i održavanja objekta² i vezanih konzervatorsko-restauratorskih radova?	Građevinska sanacija i statička sanacija crkve, nakon toga rekonstrukcija zidne slike na pročelju crkve.	Nije bilo posebnih prioriteta, zaštita, očuvanje i održavanje je gledano u cjelini.
Koje ste sve radove zaštite, očuvanja i održavanja te vezanih konzervatorsko-restauratorskih radova provodili? 1. konzervacija-restauracija zidnih slika 2. građevinski radovi 3. ličilački radovi 4. sanacija vlage, npr. drenaža 5. injektiranje 6. sanacija stolarije 7. sanacija interijera (stolovi, stolci, komode, dvosjedi) 8. konzervacija i restauracija slika na platnu 9. obnova kaljevih peći 10. ostalo – navedite	Izvedene su sve ponuđene opcije navedene u pitanju (1-10). Iako je sanaciju interijera (bidermajer sofe) te postupak kojim je spriječio rušenje kaljevih peći izveo dok je bio župnik u Loboru. Također je kao župnik slao knjige na restauraciju.	Izvedene su sve ponuđene opcije navedene u pitanju (1-10). Izvedena je obnova i čišćenje bunara, obnova kamenih elemenata na pročelju, obnova kamene žbuke te druge stavke koje nisu sve nabrojili.
S kojim ste se problemima susretali pri zaštiti, očuvanju i održavanju objekta te vezanih konzervatorsko-restauratorskih radova na objektu te kako ste ih rješavali?	<ul style="list-style-type: none"> Novčana sredstva (potrebna za konzervaciju-restauraciju). Crkve i kurije su u funkciji te je problem objašnjavanje zajednici koja tamo živi razlog duljine trajanja konzervacije-restauracije. To jest, istaknuta je zahtjevnost prezentacije široj masi ljudi o konzervaciji-restauraciji oslika vezano uz duljinu trajanja radova. Rješavanje problematike: kvalitetne prezentacije zajednici o radovima u toku. Novčana sredstva su skupljana od župljana, Ministarstva kulture i Grada Pregrade. 	<ul style="list-style-type: none"> Nema problematike. Bilo je problema s odvojenom žbukom na kojoj je bio oslik (tehnološki problemi). Rješavanje izvedeno u sklopu konzervatorsko-restauratorskih radova.
Jeste li tijekom procesa istražnih radova konzervacije-restauracije oslika došli do novih spoznaja o objektu?	Ne potpuno: do novih spoznaja je već došao proučavanjem kanonskih vizitacija.	Da, istražni radovi su bili okidač za konzervaciju-restauraciju svakog sljedećeg salona.
Kakva je bila Vaša suradnja s nadležnim konzervatorima?	Jako pozitivna.	Korektna.

<p>Jeste li zadovoljni s načinom na koji se objekt konzervira-restaurira te provode postupci zaštite, očuvanja i održavanja? (da, ne) Obrazložite!</p>	<p>Da, ali ističe nedostatak adekvatnih radnika kod građevinskih izvođača.</p>	<p>Da, imao je vrhunski tim restauratora predvođen Nevenom Kraljem.</p>
<p>Smatrate li da je konzervacijom-restauracijom te ostalim postupcima zaštite, očuvanja i održavanju objekta čitava županija dobila dodatnu vrijednost?</p>	<p>Svakako. Obnovljena crkva, ili bilo koja povijesna građevina na teritoriju županije dobiva na vrijednosti, pogotovo ako se stavlja u funkciju turizma ili bilo čega drugoga.</p>	<p>Apsolutno. Zagorje je regija dvoraca koji nažalost nisu održavani korektno ili uopće, te se svakim ovakvim primjerom revitalizacije samog povijesnog identiteta nemjerljivo podiže vrijednost regije.</p>
<p>Je li objekt otvoren za javnost? Ako jest, u kojem periodu?</p>	<p>Da, jedan dio predvorja od 7 ujutro do 19:30-20 sati. Uz prethodnu najavu dolaze grupe (ekskurzije).</p>	<p>Ne; trenutno se obrađuju temeljite analize koje bi trebale rezultirati krajnjim ciljem, a to je otvaranje dvorca za javnost.</p>
<p>Organizirate li neka događanja u objektu. Ako da, koja?³</p>	<p>koncerte</p>	<ul style="list-style-type: none"> • konferencije • seminare • poslovna druženja • poslovne sastanke • koncerte
<p>Planirate li ili je odrađen neki vid promocije kulturne vrijednosti konzerviranog-restauriranog objekta? (da, ne) Ako da, na koji način? 1. Radio – oglašavanjem 2. Televizija – oglašavanjem 3. Novine – oglašavanjem 4. Internet – oglašavanjem 5. Promocija na mrežnim stranicama Turističke zajednice 6. Mrežne stranice _____-(navedite) 6. E-mailom 9. Promocijom u stručnim ili popularnim emisijama (radio ili televizija) 10. Člankom u novinama 11. Plakatima 12. Tiskanjem deplijana 13. Izradom otvorenja nakon što je objekt konzerviran-restauriran 14. Tiskanjem pozivnica ukoliko se radi otvorenje 15. Davanjem intervjua putem medija (radio, televizija, internet, novine) 16. Ostalo_</p>	<ul style="list-style-type: none"> • internet – oglašavanjem • promocija na mrežnim stranicama župe • e-mailom • objavom u Glasu Koncila • župnim listićima • promocijom u stručnim ili popularnim emisijama (radio ili televizija) • člankom u novinama: <i>Radio Kaj</i>, novine <i>Zagorski list</i> • plakatima • tiskanjem deplijana • izradom otvorenja nakon što je objekt restauriran (bit će otvorenje i blagoslov crkve) • davanjem intervjua putem medija (radio, televizija, internet, novine) • organiziranjem događanja u crkvi: <i>Zagorje info</i> objavljuje intervju na <i>webu</i> • Izdan je kratak vodič o nastanku crkve, o gradnji crkve, o tvrtki Focht koja je radila orgulje, Ziegleru, autoru oltarne slike. Napravljeni su letci koji se dijele posjetiteljima, tako da se ljudi vraćaju. 	<p>Planiraju u sklopu temeljitih analiza.</p>

1 Odgovori vlasnika su sažeti kako bi se istaknule ključne stavke odgovora (duži opisi su dani u rezultatima istraživanja u seminarskom radu nastalom u okviru nastave na Poslijediplomskom studiju informacijskih i komunikacijskih znanosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, dok se kompletni odgovori nalaze u prilogu s intervjuima dostupnim kod autorica teksta).

2 Kod pitanja u tablici navodi se objekt, a što je u pitanjima za intervju s I. Mikcem označavalo crkvu Blažene Djevice Marije, a kod D. Kamenskog njegov dvorac.

3 Ivanu Mikecu je u sklopu odgovora navedena opcija koncerti i mogućnost da navede ostale događaje. Dragutinu Kamenskom je naveden veći broj opcija budući da je riječ o dvorcu, gdje je pretpostavljena mogućnost održavanja više događanja.

LITERATURA

- AUSTRALIA ICOMOS; INTERNATIONAL COUNCIL ON MONUMENTS AND SITES. The Burra Charter: The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance, 2013
- BAKSHI, HASAN; THORSBY, DAVID, Culture of Innovation. An economic analysis of innovation in arts y cultural organization, London: NESTA, 2010
- BRKAN, JURE, Zakoniti zastupnik župe i redoviti upravitelj župnih dobara, Crkva u svijetu, 2002. (2), 131-171
- CRICK, NEILIAN; SMITH, MICHAEL, The „ideal“ client doesn't exist but a „good“ client can! A paint researcher's perspective, Paint research in building conservation, (ur.) Bregnhoi, Line; Huges, Helen; Lindbom, Jenni; Olstad, Tone; Verwelj, Edwin, London: Archetype, 2006.
- DRURY, PAUL; MCPHERSON, ANNA, 2008. Conservation principles, policies and guidance: for the sustainable management of the historic environment. English Heritage, London, 2008.
- HALMI, ALEKSANDAR, Kvalitativna metodologija u društvenim znanostima, Samobor, 1996.
- HILS, SARAH; WORTHING, DEREK, Private home, public cultural asset: the maintenance behaviour of listed building owner-occupiers, Journal of Housing and the Built Environment, 2006, 203-213
- KJELLSTRÖM, RICHARD, Interpretation and accessibility to the public: a challenge for architectural paint research, Paint research in building conservation, (ur.) Bregnhoi, Line; Huges, Helen; Lindbom, Jenni; Olstad, Tone; Verwelj, Edwin, London: Archetype, 2006, 182-185.
- LEATHER, P.; YOUNGE, S., Repair and maintenance in the owner occupied sector. Birmingham: Centre for Urban and Regional Studies, University of Birmingham, 1998
- LEBACK SITWELL, CHRISTINE, Paint research in building conservation, (ur.) Bregnhoi, Line; Huges, Helen; Lindbom, Jenni; Olstad, Tone; Verwelj, Edwin, London: Archetype, 2006, 193-197.
- LITTELWOOD, A.; MUNRO, M., Explaining disrepair: Examining owner occupiers' repair and maintenance behaviour. Housing Studies, 11(4), 1996, 503-525.,
- MAROEVIĆ, IVO, Uvod u muzeologiju, Zagreb, 1993.
- MEJOVŠEK, MILKO, Metode znanstvenog istraživanja, Jastrebarsko, 2005.
- SOLBERG KRISTIN, Data on strata NIKU's practice for the documentation of architectural paint research, Paint research in building conservation, (ur.) Bregnhoi, Line., Huges, Helen; Lindbom, Jenni; Olstad, Tone; Verwelj, Edwin, London: Archetype, 2006, 10-12
- VUJIĆ, ŽARKA (ur.), Istraživanje korisnika baštine, Zavod za informacijske studije, Zagreb, 2014.

DOPIS

- KRIŽAJ LANA, dopis Upravi za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Krapini od 15. studenog 2016. godine Predmet: Konzervatorski odjel u Krapini, otvorena pitanja i ideje.

INTERNETSKI IZVORI

- ATECA-AMESTOY VICTORIA Cultural heritage management: insights and challenges, Built heritage, management and conservation in use: round table with national and international experts / António Lamas... [et al.], Museu da Presidência da República, Lisabon, 2015., 1-16. https://issuu.com/aegpc/docs/cultural_heritage_management__ateca, (17. 10. 2019)
- Registar kulturnih dobara, <https://www.min-kulture.hr/default.aspx?id=6212>, (25. 03. 2020.)
- Zemljišno knjižni izvadci Republike Hrvatske <https://oss.uredjenazemlja.hr/public/lrServices.jsp?action=publicLdbExtract> (25. 03.2020.)
- Maintain our Heritage <https://www.maintainourheritage.co.uk/about/> (19. 9. 2021.)

Summary

PILOT STUDY ON THE LEVEL OF EDUCATION OF OWNERS OF HERITAGE BUILDINGS IN HRVATSKO ZAGORJE ON RESEARCH CONSERVATION AND RESTORATION TREATMENTS

The paper presents the results of a pilot study on the level of education of owners of heritage buildings in Hrvatsko zagorje in relation to the information-bearing layer and importance of research conservation and restoration treatment of historical painted layers and wall paintings that represent an integral part of architectural heritage. The research was conducted as a part of postgraduate research but is based on the professional experience of conservator-restorer of wall paintings and researcher of historical painted layers and wall paintings as an integral part of

architectural heritage, with the aim of providing a new insight into the relationship between conservators-restorers and owners of heritage buildings. In this relationship, but also in the entire social process of constructing, protecting and communicating the value of heritage buildings, their owners have an extremely important role. They are often the ones that commission research and conservation and restoration treatment, as well as co-finance them. In order to be able to act proactively in relation to their property, it is necessary to raise their awareness of the fact that conservation,

restoration and other procedures aimed at protection, preservation and maintenance of architectural heritage need to be carried out according to conservation and restoration principles. It is equally important to get to know them and hear their thoughts regarding the protection, maintenance and management of their heritage buildings.

Such research has already been conducted in some countries: a survey of the behaviour of building owner-occupiers in the United Kingdom in relation to building maintenance was conducted by Sarah Hills and Derek Worthing in 2006, while in 2005 Smith and Crick presented their research on the Architectural Paint Research in Building Conservation conference in Copenhagen, which introduced a set of characteristics of a potentially good "client"-owner and discussed methods of education and presentation of gained knowledge, as well as opportunities to upgrade existing knowledge about research work.

This pilot study was guided by the hypothesis that will be tested in a future larger study, that the owners of heritage buildings of Hrvatsko zagorje are not sufficiently educated about the importance of research conservation and restoration treatment of historical painted layers and wall paintings that represent an integral part of architectural heritage. Consequently, a decision was made to first research the opinions, experiences and attitudes of the owners' representatives and compare them with those of heritage professionals and employees of the Conservation Department in Krapina. As for the owners, this group was divided into three categories – private "indigenous" (owners of heritage buildings through inheritance), those who bought the building and parish priests as managers of ecclesiastical heritage. The owners were further distinguished into two groups: those that had previous experience and knowledge and other values relevant to the purpose of the research, and those who have no or minimal experience. The research was conducted using the classic face-to-face interviewing method. A number of questions were tested during research, in order to select the highest quality and most appropriate ones that would be used in future comprehensive research. Results analysis included the compilation of three groups of tables with integrated questions and concise answers given by the owners, designed to facilitate the comparison of information and to obtain key data from interviews. They have already shown interesting data. The conservators stated that the heritage buildings owners' ignorance has led to devastation and damage in the past (there is no mechanism for enforcing sanctions) and that there is a clear need to raise the owners' awareness of the "cultural" value of architectural heritage and preservation of its authenticity. The

owners' willingness to cooperate depends on the source of funding, as they are ready to cooperate if treatment is funded by the Ministry of Culture and Media; otherwise they are partially or not ready to cooperate at all. For meaningful application of new technologies in the education of owners, it would be necessary to ensure preconditions related to information literacy and technological equipment of owners, etc. As for recording data on wall paintings that represent an integral part of architectural heritage, they believe that they should be included in the Registry alongside information on individual cultural assets.

As for the opinion of the owners, those with experience point out the need for strategy and a list of buildings that would determine whether wall paintings existed in a heritage building. All owners know the meaning of research campaigns, although they sometimes think that they include conservation and restoration works and other protection, preservation and maintenance procedures, and give different interpretations of the term. There is still need for additional education, i.e. the owners believe that the results of the research should be presented in the most understandable and practical way. The owners' level of awareness on the importance of the choice of colour, the tone of façade coatings in restoration of architectural heritage is also positive, while the level of awareness of funding opportunities is similar.

"Indigenous" owners have developed a special sensibility towards their heritage building. They are well acquainted with its history as well as the history and tradition of the family and the legends associated with it, which inspires them in finding the appropriate use for the building and planning various forms of revitalization (concerts, exhibitions, conferences and other events).

In anticipation of a comprehensive survey, the authors propose to commence with educational activities in order to raise the awareness of heritage buildings owners. The simplest way would be to organize conferences and seminars. The aim of the conference, which would bring together relevant conservators, conservators-restorers, art historians, museologists, employees of tourist boards and representatives of various levels of government, would be to provide the broadest and most complete insight into the issue, which would provide a basis for the preparation of a workshop for owners of heritage buildings. Prepared short lectures, which would include examples of good practice in international context, exchange of experiences between experts and owners and joint conclusions regarding the best channels of information exchange would certainly contribute not only to better education of owners, but also to the establishment of the much-needed network of monument protection socialization.